

DOI <https://doi.org/10.51647/kelm.2023.7.41>

ODRĘBNE ZAGADNIENIA USPRAWNIEŃ MECHANIZMU ZAPOBIEGANIA PRZESTĘPSTWOM ZWIĄZANYM Z NADUŻYCIEM WPŁYWÓW

Andrij Hryhorczuk

laureat Naukowego Instytutu Prawa Publicznego (Kijów, Ukraina)

ORCID ID: 0009-0006-9436-6828

hryhorchukandrii@ukr.net

Adnotacja. Odrębnie zbadano kwestie usprawnienia mechanizmu zapobiegania przestępstwom związanym z nadużyciem wpływu. W celu usprawnienia takiego mechanizmu proponuje się podjęcie następujących działań: opracowanie i wdrożenie w obszarach, w których dochodzi do interakcji osób fizycznych i prawnych z władzami państwowymi i samorządem lokalnym, praktyk utrudniających stosunki korupcyjne niemożliwe. W dużej mierze dotyczy to konieczności dalszego zwiększania poziomu cyfryzacji usług świadczonych obywatelom i podmiotom prawnym; stworzenie systemu stałego i efektywnego dialogu władz państwowych i samorządów lokalnych z przedstawicielami struktur biznesowych w tym sensie, że korzystanie z legalnych i niekorupcyjnych schematów biznesowych jest znacznie bardziej opłacalne w dłuższej perspektywie zarówno dla samego przedsiębiorcy oraz dla ogólnego rozwoju przedsiębiorczości w państwie, przyciągnięcia inwestycji zagranicznych; ciągłe prowadzenie kampanii informacyjnych za pomocą środków masowego przekazu, mających na celu wyjaśnienie społeczeństwu szkodliwości praktyk korupcyjnych nie tylko na najwyższym, ale także oddolnym, codziennym poziomie.

Słowa kluczowe: korupcja, przestępstwo korupcyjne, zapobieganie korupcji, nadużycie wpływów, zapobieganie przestępstwom związanym z nadużyciem wpływów.

SEPARATE ISSUES OF IMPROVING THE MECHANISM FOR THE PREVENTION OF CRIMINAL OFFENSES RELATED TO THE ABUSE OF INFLUENCE

Andriy Hryhorchuk

postgraduate of the Research Institute of Public Law (Kyiv, Ukraine)

ORCID ID: 0009-0006-9436-6828

hryhorchukandrii@ukr.net

Abstract. Separate issues of improvement of the mechanism of prevention of criminal offenses related to the abuse of influence have been studied. In order to improve such a mechanism, it is proposed to carry out the following measures: to develop and implement in those spheres where there is interaction of individuals and private legal entities with state authorities and local self-government, such practices that make corrupt relations impossible. To a large extent, this concerns the need to further increase the level of digitalization of services provided to citizens and legal entities; to establish a system of permanent and effective dialogue between state authorities and local self-government bodies with representatives of business structures in the sense that the use of legal, not corrupt business schemes is much more profitable in the long term both for the business entity itself and for general development entrepreneurship in the state, attraction of foreign investments; to constantly carry out information campaigns with the help of mass media aimed at explaining to the population the harmfulness of corrupt practices not only at the highest, but also at the grassroots, everyday levels.

Key words: corruption, corruption criminal offense, prevention of corruption, abuse of influence, prevention of criminal offenses related to abuse of influence.

ОКРЕМІ ПИТАННЯ УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ, ПОВ'ЯЗАНИМ ЗІ ЗЛОВЖИВАННЯМ ВПЛИВОМ

Андрій Григорчук

здобувач Науково-дослідного інституту публічного права (Київ, Україна)

ORCID ID: 0009-0006-9436-6828

hryhorchukandrii@ukr.net

Анотація. Досліджено окремі питання удосконалення механізму запобігання кримінальним правопорушенням, пов'язаним зі зловживанням впливом. З метою удосконалення такого механізму пропонується здійснити наступні заходи: розробити та впровадити у тих сферах де відбувається взаємодія фізичних і приватних юридичних осіб з органами державної влади і місцевого самоврядування таких практик, що унеможливають корупційні відносини. Великою мірою це стосується необхідності подальшого підвищення рівня цифровізації послуг, що надаються громадянам та юридичним особам; налагодити систему постійного та ефективного діалогу органів державної влади і місцевого самоврядування з представниками бізнес-структур в частині того, що використання

законних, а не корупційних схем ведення бізнесу є набагато вигіднішим у довгостроковій перспективі як для самого суб'єкта господарювання, так і для загального розвитку підприємництва в державі, залучення іноземних інвестицій; постійно проводити за допомогою ЗМІ інформаційних кампаній спрямованих на роз'яснення населенню шкідливості корупційних практик не лише на вищому, але й на низовому, побутовому рівнях.

Ключові слова: корупція, корупційне кримінальне правопорушення, запобігання корупції, зловживання впливом, запобігання кримінальним правопорушенням, пов'язаним зі зловживанням впливом.

Актуальність теми. Розробка дієвої та ефективної системи науково-обґрунтованих заходів, що спрямовані на запобігання корупційним кримінальним правопорушенням, зокрема і тим, що пов'язані зі зловживанням впливом обумовлена необхідністю досягнення вагомих результатів у протидії корупції. Це дасть змогу істотно підвищити авторитет нашої держави серед провідних демократичних держав світу, що, у свою чергу, надасть додаткових аргументів щодо збільшення допомоги нашій країні у відбитті повномасштабної російської агресії.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вагомий внесок у дослідження проблем протидії злочинності зробили такі вітчизняні вчені, як: А.М. Бабенко, О.М. Бандурка, В.С. Батиргарєєва, В.В. Голіна, Б.М. Головкін, І.М. Даньшин, С.Ф. Денисов, Т.А. Денисова, О.О. Дудоров, А.П. Закалюк, В.С. Зеленецький, О.М. Костенко, О.М. Литвак, О.М. Литвинов, І.Б. Медицький, В.О. Навроцький, М.І. Хавронюк, В.І. Шакурн та інші.

Однак хоча багато серед названих науковців і приділяли свою увагу розгляду проблем запобігання корупційним кримінальним правопорушенням, проте у кримінологічній науці відсутні окремі дослідження механізму запобігання кримінально протиправному зловживанню впливом, що актуалізує увагу до цього питання.

Але для початку визначимося із тим, як саме потрібно називати діяльність правоохоронних органів, а також інших державних, недержавних органів та громадськості стосовно усунення детермінант вчинення кримінальних правопорушень. З цього питання ми підтримуємо позицію А.П. Закалюка, який вважав, що визначенню діяльності, націленої на боротьбу зі злочинністю, відповідає саме термін «запобігання», оскільки слово «попередження» в українській мові вживається у значенні «попереджувати про щось» [1, с. 320]. На думку цього вченого саме запобігання злочинності, є різновидом «суспільної соціально-профілактичної діяльності, функціональний зміст та мета якої полягає у перешкодженні дії детермінантів злочинності та її проявів, передусім причин і умов останніх, через обмеження, нейтралізацію, а за можливістю – усунення їхньої дії» (Закалюк, 2007: 324).

Заходи запобігання вчиненню кримінальних правопорушень можна класифікувати за різними підставами. У першу чергу за: а) рівнем, б) масштабом, в) змістом, г) суб'єктами, д) об'єктами, е) часом та ін. (Голіна, 2011: 17).

Що стосується безпосередньо рівнів запобігання вчиненню кримінальних правопорушень, то В.В. Голіна зазначає, що у кримінології розрізняють загальносоціальні, спеціально-кримінологічні та індивідуальні заходи запобігання кримінальним правопорушенням (Голіна, 2011: 17).

Тобто запобігання кримінальним правопорушення відбувається на різних рівнях, що відповідають таким категоріям філософії, як загальне, особливе та одиничне. Саме на цих рівнях має відбуватись і запобігання кримінальним правопорушенням, пов'язаним із зловживанням впливом. І саме на цих трьох рівнях функціонує механізм запобігання таким правопорушенням.

Метою статті є напрацювання деяких пропозицій щодо удосконалення механізму запобігання кримінальним правопорушенням, пов'язаним зі зловживанням впливом на загальносоціальному рівні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Загальносоціальне запобігання проявляється через систему заходів економічного, політичного, ідеологічного, організаційного характеру, спрямованих на розвиток економіки, підвищення рівня життя громадян, які тим самим вирішують завдання ліквідації злочинності. Ці заходи не ставлять перед собою спеціальних цілей боротьби зі злочинністю та профілактики злочинів. Однак вони мають важливий кримінологічний аспект, стаючи основою, платформою спеціального запобігання, оскільки їх спрямованість на вирішення проблемних завдань, які стоять перед нашою державою, створює передумови для зменшення рівня злочинності (Мартиненко, 2019: 139). Тобто відбувається вплив на детермінанти вчинення кримінальних правопорушень, зокрема й пов'язаних зі зловживанням впливом.

Зважаючи на те, що аналізоване діяння відноситься до корупційних кримінальних правопорушень, то на загальносоціальному рівні запобіжні заходи зловживанням впливом мають відповідати тим заходам, що слід вживати для зниження рівня корупційної злочинності.

Наприклад, П.В. Цимбал, Н.В. Кимлик, М.М. Ляшенко, досліджуючи питання профілактики корупції та корупційних діянь, зазначають, що з метою зниження загального рівня поширення цих явищ в Україні необхідно:

– визначити стратегію соціально-економічного розвитку та здійснення адміністративної реформи. Будівництво правової держави і громадянського суспільств, – основа протидії корупційній злочинності. Косметичні зміни у системі державного управління, навіть за умови їх зовнішньої привабливості, не здатні поліпшити ситуацію з корупцією;

– сформувати ідеологію державної служби та іншої публічної діяльності. Пануючий серед чиновництва дух невизначеності й непевності у завтрашньому дні, відсутність моральних принципів і цінностей – один із важливих чинників корупційної злочинності;

– забезпечити реальну, а не декларативну відкритість влади, що вирішує такі завдання: повертає довіру людей до державних структур; створює несприятливі умови для корупційних злочинів; реалізує конституційні права громадян на достовірну інформацію у цій сфері;

– удосконалити антикорупційне законодавство та забезпечити дієвий механізм його реалізації. Це можна здійснити насамперед шляхом приведення національних нормативних актів у відповідність з міжнародно-правовими стандартами, розробки ефективних заходів щодо попередження, розслідування корупції та визначення процедури притягнення до відповідальності за вчинення корупційних діянь тощо;

– підвищити рівень та якість інформування суспільства щодо публічних процедур та антикорупційних можливостей громадян (Цимбал, Кимлик, Ляшенко, 2012: 214).

Безумовно, виконання вищезазначених заходів сприятиме зниженню рівня корупційних кримінальних правопорушень, у тому числі і пов'язаних зі зловживанням впливом. Проте важливим є розгляд яким чином можуть впливати на зниження такого рівня діяльність різних суб'єктів запобіжної діяльності.

Отже, перефразовуючи А.М. Бабенка, значення суб'єктів запобіжної діяльності першої групи полягає у тому, що вони уповноважені здійснювати економічні, політичні, соціальні та інші перетворення на державному рівні. Вищі органи державної влади формують законодавчу та іншу нормативно-правову базу, яка є основою запобігання як усієї злочинності, так і кримінальним правопорушенням, пов'язаним із зловживанням впливом, встановлюють компетенцію, права та обов'язки інших суб'єктів запобіжної діяльності, здійснюють фінансування, кадрове, матеріально-технічне забезпечення, контролюють та здійснюють керівництво цілеспрямованими запобіжними заходами (Бабенко, 2007: 141).

Так, Верховній Раді України відведено чільне місце у визначенні нормативної бази здійснення запобіжної діяльності за різними напрямками. На думку Г.В. Фороса «компетенція та повноваження Верховної Ради України дають їй можливість всебічно визначати політику запобігання злочинності, створювати для реалізації останньої відповідне законодавство, здійснювати парламентський контроль за його дотриманням» (Форос, 2012: 181).

У Конституції України визначено основні функції та повноваження вищого законодавчого органу нашої держави. Відповідно до п. 3, 5, 6, 22 ч. 1 ст. 85 Конституції України до компетенції Верховної Ради України належить, зокрема: прийняття законів; визначення засад внутрішньої і зовнішньої політики; затвердження загальнодержавних програм економічного та соціального розвитку; затвердження загальної структури, чисельності, визначення функцій МВС України (Конституція України, 1996). Враховуючи той факт, що прийняття законів віднесено лише до компетенції Верховної Ради України, то відповідно до ст. 92 Конституції України виключно даний орган має право визначати, зокрема: судоустрій, судочинство, статус суддів; організацію і діяльність прокуратури, органів досудового розслідування, органів і установ виконання покарань; порядок виконання судових рішень; діяння, які є злочинами, адміністративними або дисциплінарними правопорушеннями, та відповідальність за них (Конституція України, 1996).

Саме в межах своєї компетенції Верховна Рада України 14 жовтня 2014 р. прийняла один з основоположних нормативних актів щодо запобігання корупції в нашій державі – Закон України «Про запобігання корупції», у якому визначила правові та організаційні засади функціонування системи запобігання корупції в Україні, зміст та порядок застосування превентивних антикорупційних механізмів, правила щодо усунення наслідків корупційних правопорушень. У ст. 18 цього Закону визначено, що саме Верховна Рада України визначає засади державної антикорупційної політики на відповідний період в Антикорупційній стратегії, яка затверджується законом (Про запобігання корупції, 2014). Відповідно Законом України «Про засади державної антикорупційної політики на 2021-2025 роки» від 20 червня 2022 р. було затверджено Антикорупційну стратегію на 2021–2025 роки (Антикорупційна стратегія на 2021–2025 роки, 2022).

Водночас, Верховній Раді України в частині запобігання корупційним кримінальним правопорушенням, тобто і зловживанню впливом, доцільно зосередитись на удосконаленні нормативної бази протидії таким правопорушенням. У першу чергу доцільно дещо спростити антикорупційне законодавство, усунути законодавчі колізії та конкуренцію норм, прибрати корупціогенні фактори.

Так, потребує, зокрема, врегулювання у ст. 216 КПК України питання щодо підслідності кримінальних правопорушень, досудове розслідування яких здійснюються слідчими органів ДБР. Для цього доцільно повернутись до розгляду законопроекту №2560 від 9 грудня 2019 р., який ще 20 травня 2020 р. прийнято за основу, але так на сьогодні і не розглянуто. Крім того, існує необхідність належним чином законодавчо урегулювати підстави та порядок проведення такої слідчої дії, як моніторинг банківських рахунків, про що відзначається у Державній антикорупційній програмі на 2023-2025 роки. А з метою вдосконалення механізму кримінальної відповідальності за зловживання впливом у диспозиції ст. 369² КК України доцільно чітко визначити суб'єктний склад цього діяння, тобто деталізувати ознаки осіб, які вчиняють пасивний підкуп, а саме зловживання впливом, відповідальність за вчинення якого передбачено у чч. 2,3 цієї статті.

Щоб у подальшому уникнути проблем у нормотворчій діяльності Верховної Ради України доцільним виглядає законодавчо закріпити загальні засади та порядок здійснення такої діяльності з урахуванням відповідних практик провідних країн Євросоюзу.

Зважаючи на те, що під час війни корупція є союзником ворога в країні ми також підтримуємо думку, що на сьогодні є нагальна необхідність посилити кримінальну відповідальність за корупційні правопорушення шляхом внесення змін та доповнень до чинного кримінального законодавства (Лисько, Шпак, 2023). Так, ст.369² поряд з іншими кримінально протиправними діяннями, відповідальність за вчинення яких

передбачено у Розділі XVII Особливої частини КК України, вважається доцільним доповнити новим кваліфікованим видом, що передбачає кримінальну відповідальність за вчинення зловживання впливом в умовах воєнного або надзвичайного стану.

Відповідно до ч.1 ст. 102 Основного Закону України Президент України є гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина. В межах своєї компетенції, відповідно до ст. 106 Конституції України, він виконує низку функцій, що за умови їх належного здійснення можуть бути ефективними складовими механізму запобіжної діяльності, а саме: забезпечує національну безпеку держави, здійснює керівництво у сфері національної безпеки, призначає на посаду та звільняє з посади за згодою Верховної Ради України Генерального прокурора, очолює Раду національної безпеки і оборони України, має право вето щодо прийнятих Верховною Радою України законів тощо (Конституція України, 1996). Тобто Президент України може істотно впливати на законодавчу діяльність Верховної Ради України, а також приймати важливі кадрові рішення у правоохоронній сфері, визначати напрямки її реформування. Тим самим він має можливість вживати ефективних запобіжних заходів протидії корупційній злочинності, зокрема й шляхом прийняття концептуальних документів відповідного спрямування. Наприклад, Указом Президента України від 11 травня 2023 року № 273/2023 схвалено Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023 – 2027 роки (Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки, 2023).

Наступним органом, який в силу своїх повноважень здатний чинити вагомий вплив на руйнування та нейтралізацію детермінант корупційної злочинності є Кабінет Міністрів України. Так, відповідно до ст. 116 Конституції України даний вищий орган у системі органів виконавчої влади має низку відповідних повноважень, серед яких зокрема: вжиття заходів щодо забезпечення прав і свобод людини і громадянина; забезпечення проведення фінансової, цінової, інвестиційної та податкової політики; розробка і здійснення загальнодержавні програми економічного, науково-технічного, соціального і культурного розвитку України; здійснення заходів щодо забезпечення обороноздатності і національної безпеки України, громадського порядку, боротьби зі злочинністю; спрямування і координація роботи міністерств, інших органів виконавчої влади тощо (Конституція України, 1996). Кабінет Міністрів України на виконання Антикорупційної стратегії на 2021 – 2025 роки своєю постановою 4 березня 2023 р. №220 затвердив Державну антикорупційну програму на 2023-2025 роки. Метою Програми є досягнення значного прогресу в запобіганні та протидії корупції, забезпечення злагодженості та системності антикорупційної діяльності всіх державних органів та органів місцевого самоврядування, а також належного процесу післявоєнного відновлення України (Державна антикорупційна програма на 2023-2025 роки, 2023).

Проте проблема подолання корупції полягає, зокрема, в тому, що корупційні практики на побутовому рівні є усталеною нормою поведінки і не сприймаються як порушення моральних чи правових норм. З боку населення відсутній стійкий запит (вимога) до публічних осіб щодо дотримання ними визначених правил етичної поведінки та доброчесності (Державна антикорупційна програма на 2023-2025 роки, 2023). Наприклад, за даними цього річного дослідження «Невидимий клей: дослідження соціального капіталу в Україні» 31% опитаних намагаються використовувати свої зв'язки і знайомства, 48% цього не роблять повністю або більшою мірою. 33% в цілому погоджуються, з тезою, що чим сплачувати податки, краще на ці гроші самому вирішити свої проблеми. 45% з цим не згодні. І те, і інше – перетинає межу середнього показника. Отже, українці більше схильні все ж таки до корупційних схем, ніж до того, щоб їх не використовувати (Невидимий клей: дослідження соціального капіталу в Україні, 2023: 35). Тому важливим завданням, на нашу думку, на сьогодні є переконання значної частини суспільства, яка переважно нейтрально або схвально ставиться до корупції, особливо низового рівня, щодо шкідливості такого ставлення для перспектив якщо не подолання, то хоча би зниження загального рівня корупції, оскільки це загрожує існуванню держави в цілому.

Висновки. З метою удосконалення механізму запобігання кримінальним правопорушенням, пов'язаним зі зловживанням впливом на зальносоціальному рівні, зважаючи на положення Державної антикорупційної програми на 2023-2025 роки, бажано першочергово здійснити наступні заходи:

- розробити та впровадити у тих сферах де відбувається взаємодія фізичних і приватних юридичних осіб з органами державної влади і місцевого самоврядування таких практик, що унеможливають корупційні відносини. Великою мірою це стосується необхідності подальшого підвищення рівня цифровізації послуг, що надаються громадянам та юридичним особам;

- налагодити систему постійного та ефективного діалогу органів державної влади і місцевого самоврядування з представниками бізнес-структур в частині того, що використання законних, а не корупційних схем ведення бізнесу є набагато вигіднішим у довгостроковій перспективі як для самого суб'єкта господарювання, так і для загального розвитку підприємництва в державі, залучення іноземних інвестицій;

- постійно проводити за допомогою ЗМІ інформаційних кампаній спрямованих на роз'яснення населенню шкідливості корупційних практик не лише на вищому, але й на низовому, побутовому рівнях. До цього процесу доцільно залучати осіб, які користуються авторитетом та повагою у суспільстві з числа військових, волонтерів, письменників, правників, суспільно-політичних діячів та ін., а також відповідних фахівців з провідних демократичних країн.

Для підвищення ефективності запобігання будь-яким кримінальним правопорушенням, у тому числі і пов'язаним зі зловживанням впливом законодавцю бажано доповнити КПК України положеннями, які були

у попередньому КПК України 1960 р. щодо покладення на органи, які здійснюють досудове розслідування, обов'язку виявляти детермінанти вчинення кримінальних правопорушень за якими вони здійснюють кримінальні провадження та вносити приписи щодо необхідності їх усунення. Одночасно доцільно встановити юридичну (адміністративну або кримінальну) відповідальність за невиконання вищезазначеного припису.

Крім того, у сучасних реаліях потребує перегляду суб'єктний склад осіб, на яких поширюють антикорупційні обмеження. Так, істотні можливості до зловживання впливом мають помічники народних депутатів України, водночас такі обмеження на них не поширюються. А зважаючи на децентралізаційні процеси в державі, що призвело до істотного збільшення місцевих бюджетів, вищого рівня корупціогенності досягли деякі посади у комунальних органах, котрі мають доступ до поділу відповідних коштів. Це стосується, наприклад, посад в юридичних особах приватного права, у статутному капіталі яких комунальна частка власності перевищує 50%.

Законодавцю також доречно уніфікувати використання близьких за суттю і змістом понять «особа, яка займає відповідальне становище» та «особа, які займає особливо відповідальне становище» і «посада з високим рівнем корупційних ризиків» та «посада з підвищеним рівнем корупційних ризиків».

Література:

1. Закалюк А.П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: У 3 кн. Кн. 1. К.: Видавничий Дім "Ін Юре", 2007. 423 с.
2. Голіна В.В. Запобігання злочинності (теорія і практика): навч. посіб. Х.: Нац. юрид. акад. України, 2011. 120 с.
3. Мартиненко В.О. Запобігання зловживанню владою або службовим становищем, що вчиняється державними службовцями. Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – «Право». Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2019. 245 с.
4. Цимбал П.В., Кимлик Н.В., Ляшенко М.М. Попередження корупційних злочинів. *Науковий вісник Національного університету ДПС України (економіка, право)*. 2012. №4 (59). С. 211-216.
5. Бабенко А.М. Запобігання органами внутрішніх справ незаконному культивуванню нарковмісних рослин: дис. ... канд. юрид. наук. Донецьк, 2007. 221 с.
6. Форос Г.В. Суб'єкти діяльності щодо попередження злочинів та протидії злочинності. *Правова держава*. 2012. № 14. С. 179-184.
7. Конституція України від 28 червня 1996 р. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
8. Про запобігання корупції: Закон України від 14 жовтня 2014 р. № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#n245>
9. Антикорупційна стратегія на 2021–2025 роки: затверджено Законом України від 20 червня 2022 року № 2322-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2322-20#n93>
10. Лисько Т., Шпак І. Кримінальна відповідальність за корупційні правопорушення в умовах воєнного стану. *Публічне право*. 2023. № 1. С. 74-80.
11. Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023 – 2027 роки: схвалено Указом Президента України від 11 травня 2023 року № 273/2023. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/2732023-46733>
12. Державна антикорупційна програма на 2023-2025 роки: затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 4 березня 2023 р. № 220. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/220-2023-%D0%BF#n517>
13. Невидимий клей: дослідження соціального капіталу в Україні. USAID, 2023. 46 с. URL: https://ratinggroup.ua/files/ratinggroup/reg_files/report_ua_fin.pdf

References:

1. Zakaliuk, A.P. (2007). Kurs suchasnoi ukrainskoi kryminolohii: teoriia i praktyka [Course of modern Ukrainian criminology: theory and practice]: U 3 kn. Kn. 1. K.: Vydavnychiy Dim "In Yure", 423 p. [in Ukrainian].
2. Holina, V.V. (2011). Zapobihannia zlochynnosti (teoriia i praktyka) [Crime prevention (theory and practice)]: navch. posib. Kh.: Nats. yuryd. akad. Ukrainy, 120 p. [in Ukrainian].
3. Martynenko, V.O. (2019). Zapobihannia zlovzhyvanniui vladoiu abo sluzhbovym stanovyschem, shcho vchyniaetsia derzhavnymy sluzhbovtsiamy [Prevention of abuse of power or official position committed by civil servants]. Dysertatsiia na zdobuttia stupenia doktora filosofii za spetsialnistiu 081 – «Pravo». Natsionalna akademiia vnutrishnikh sprav, Kyiv, 245 p. [in Ukrainian].
4. Tsybal, P.V., Kymlyk, N.V., Liashenko, M.M. (2012). Poperedzhennia koruptsiinykh zlochyniv [Prevention of corruption crimes]. *Naukovyi visnyk Natsionalnoho universytetu DPS Ukrainy (ekonomika, pravo)*. №4 (59). pp. 211-216. [in Ukrainian].
5. Babenko, A.M. (2007). Zapobihannia orhanamy vnutrishnikh sprav nezakonomu kultyvuvanniui narkovmisnykh roslin [Prevention of illegal cultivation of narcotic plants by internal affairs bodies]: dys. ... kand. yuryd. nauk. Donetsk, 221 p. [in Ukrainian].
6. Foros, H.V. (2012). Subiekty diialnosti shchodo poperedzhennia zlochyniv ta protydii zlochynnosti [Subjects of crime prevention and crime prevention activities]. *Pravova derzhava*. № 14. pp.179-184. [in Ukrainian].
7. Konstytutsiia Ukrainy [Constitution of Ukraine] vid 28 chervnia 1996 r. Verkhovna Rada Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> [in Ukrainian].

8. Pro zapobihannia koruptsii [On prevention of corruption]: Zakon Ukrainy vid 14 zhovtnia 2014 r. № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#n245> [in Ukrainian].
9. Antykoruptsiina stratehiia na 2021–2025 roky [Anti-corruption strategy for 2021–2025]: zatverdzheno Zakonom Ukrainy vid 20 chervnia 2022 roku № 2322-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2322-20#n93> [in Ukrainian].
10. Lysko, T., Shpak, I. Kryminalna vidpovidalnist za koruptsiini pravoporushennia v umovakh voiennoho stanu [Criminal liability for corruption offenses under martial law]. *Publichne pravo*. 2023. № 1. pp. 74-80. [in Ukrainian].
11. Kompleksnyi stratehichniy plan reformuvannia orhaniv pravoporiadku yak chastyny sektoru bezpeky i oborony Ukrainy na 2023 – 2027 roky [Comprehensive strategic plan for the reform of law enforcement agencies as part of the security and defense sector of Ukraine for 2023-2027]: skhvaleno Ukazom Prezydenta Ukrainy vid 11 travnia 2023 roku № 273/2023. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/2732023-46733> [in Ukrainian].
12. Derzhavna antykoruptsiina prohrama na 2023-2025 roky [State anti-corruption program for 2023-2025]: zatverdzhena postanovoiu Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 4 bereznia 2023 r. № 220. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/220-2023-%D0%BF#n517> [in Ukrainian].
13. Nevydymyi klei: doslidzhennia sotsialnoho kapitalu v Ukraini [Invisible glue: a study of social capital in Ukraine]. USAID, 2023. 46 p. URL: https://ratinggroup.ua/files/ratinggroup/reg_files/report_ua_fin.pdf [in Ukrainian].